

RIVOJLANGAN XORIJIY DAVLATLARDA JINOYATCHILIKNI OLDINI OLISHNING O'ZIGA XOS JIHATLARI

Ollamov Yarash Yo'ldoshovich

yarash.ollamov@mail.ru

*O'zbekiston Respublikasi
Kriminologiya tadqiqot instituti
yetakchi ilmiy xodimi, yuridik
fanlar nomzodi, dotsent*

*Кандидат юридических наук,
доцент, ведущий научный
сотрудник Исследовательского
института криминологии
Республики Узбекистан*

*Leading researcher of the
Research Institute of Crimino-
logy of the Republic of
Uzbekistan, candidate of legal
sciences, Associate Professor*

Annotatsiya. Mazkur maqolada rivojlangan xorijiy davlatlar – AQSH, Kanada, Buyuk Britaniya, GFR, Yaponiyada so'nggi yigirma yil ichida jinoyatchilikka qarshi kurashish va uning oldini olishning o'ziga xos jihatlari, o'quv muassasalarida jinoyatchilikning oldini olish va amaliy viktimologiya bo'yicha darslarning o'qitilishi hamda profilaktika choralariga alohida e'tibor berilishi kompleks metodlardan foydalangan holda o'rganilgan. Jinoyatchilikning oldini olishning ijtimoiy va vaziyatli darajalarini, modellarini hamda jinoyatchilikka qarshi kurashish va uning oldini olish jarayonlarini takomillashtirish yuzasidan taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlarlar: jinoyatchilik, jinoyatchilikning oldini olish, profilaktika, politsiya, kriminologiya, kriminogen holat, jinoiy odil sudlov, jinoyatchilik darajalari, jinoyatlarning oldini olishning birlamchi, ikkilamchi va uchlamchi darajalari, jinoyatchilikning oldini olish modellari, jinoyatchilikning oldini olishning tizimlari va vositalari.

ОСОБЕННОСТИ ПРОФИЛАКТИКИ ПРЕСТУПНОСТИ В РАЗВИТЫХ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ

Аннотация. В научной статье с использованием комплексных методов изучены особенности борьбы с преступностью и ее профилактики за последние два десятилетия в зарубежных развитых странах - США, Канаде, Великобритании, ФРГ, Японии, преподавание занятий по профилактике преступности и практической виктимологии в учебных заведениях, а также особое внимание к профилактическим мерам. Разработаны предложения и рекомендации по совершенствованию социальных и ситуационных уровней, моделей предупреждения преступности, а также процессов борьбы с преступностью и ее предупреждения.

Ключевые слова: преступность, предупреждение преступности, профилактика, полиция, криминология, криминогенная обстановка, уголовное правосудие, уровни преступности, первичный, вторичный и третичный уровни предупреждения преступности, модели предупреждения преступности, системы и средства предупреждения преступности.

FEATURES OF CRIME PREVENTION IN FOREIGN DEVELOPED COUNTRIES

Abstract. The article scientifically studies the features of combating and preventing crime in developed foreign countries. In particular, using systematic, comparative legal and other methods, the experience of

developed foreign countries such as the USA, Canada, Great Britain, Germany, and Japan is highlighted through the existing methodology and means of influence in these countries, as well as cooperation between the public police and the local level, and conclusions are drawn about the great importance of using foreign practice in combating and preventing crime in Uzbekistan in the future.

Keywords: *crime; crime prevention; prevention; police; criminology; criminogenic situation; crime level; criminal justice; primary, secondary and tertiary prevention; models of crime prevention; systems, measures and means of crime prevention.*

Kirish / Introduction

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida 2018-yil 27-iyul kuni jinoyatchilikning oldini olish, davlat idoralari va jamiyatning bu boradagi mas’uliyatini oshirish masalalariga bag‘ishlangan videoselektor yig‘ilishida qonun ustuvorligini ta’minlash va jinoyatchilikni jilovlash borasida salmoqli ishlar amalga oshirilayotgani, biroq shunday bo‘lsa-da, o‘g‘rilik, firibgarlik va bosqinchilik bilan bog‘liq jinoyatlar tahlil qilinar ekan, profilaktika, jinoyat-qidiruv va qo‘riqlash xizmatlari faoliyatining mutlaqo qoniqarsiz tashkil etilgani, joylarda qo‘riqlash xizmatidan foydalanish uchun yetarli sharoit yaratilmagani, shuningdek, ayrim odamlarning huquqiy ongi pastligi, ko‘chasi, mahallasidagi voqea-hodisalarga befarqligi jinoyatchilarga sharoit yaratib berayotgani aytib o‘tildi va **har bir jinoyatning ildizigacha yetib borish, jamiyatda jinoyatchilikka qarshi kurashish immunitetini shakllantirish kerakligi ta’kidlandi** [1].

Bugungi kunda nafaqat O‘zbekistonda, balki dunyo mamlakatlarida jinoyatchilikka qarshi kurashishning jinoiy-huquqiy jihatlarini tadqiq qilish, uning sabab va sharoitlarini o‘rganish masalasiga alohida e’tibor qaratilmoqda. Mazkur yo‘nalishda rivojlangan xorijiy davlatlarda jinoyatlarning oldini olish amaliyotida urg‘u asosan “davlat-huquqiy” sohadan “ijtimoiy” soha tomon yo‘naltirilganligini ko‘rish mumkin va bu, o‘z navbatida, ma’lum natijalarni bermoqda.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, xorijiy davlatlarning jinoyatchilikka qarshi kurashish va uning oldini olish borasidagi ilg‘or tajribalarini o‘rganish va O‘zbekiston sharoitiga tatbiq etish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili / Literature Review

O‘zbekiston, shuningdek xorijiy mamlakatlarning kriminolog olimlari tomonidan jinoyatchilikning oldini olish borasida ko‘plab tadqiqotlar o‘tkazilgan, ilmiy maqola, monografiya va boshqa asarlar chop etilgan.

“Jinoyatchilikning oldini olish” jumlasini keng qirrali tushuncha bo‘lib, xorijiy kriminolog olimlardan A.I.Dolgovoy, I.A.Gelfeld, A.G.Lekar, A.F.Zelinskiy, G.A.Avanesov, shuningdek, o‘zbek olimlaridan Z.S. Zaripov, I. Ismailov, M.X.Rustambayev, Q.R.Abdurasulova, G.B. Nurmuxammedova tomonidan ushbu tushuncha borasida, o‘z nuqti nazarlaridan kelib chiqqan holda, turlicha fikrlar bildirilgan.

M.X.Rustambayev, Q.R.Abdurasulova va G.B.Nurmuxammedova tomonidan 2024-yilda chop etilgan “Kriminologiya” darsligida “jinoyatchilikning oldini olish” tushunchasiga oid qator olimlarning fikr-mulohazalari tahlil qilingan hamda ushbu tushuncha haqida o‘z fikrlari bayon etilgan.

Xorijlik olimlardan V.A.Ananich va I.M.Serebryakovaning “Предупреждение преступности: зарубежный опыт, международное сотрудничество” asarida ko‘plab xorijiy mamlakatlarda jinoyatchilikning oldini olish bo‘yicha faoliyatni muvofiqlashtirish uchun alohida organlar tashkil

etilganligi, ularning asosiy funksiyalari belgilanganligi, shuningdek, jinoyatchilikning oldini olish bo'yicha maxsus dastur ishlab chiqilgan bo'lib, uning asosiy g'oyasi politsiya xodimining jamoatchilik bilan bo'ladigan har qanday aloqasi profilaktika manfaatlariga xizmat qilishi kerakligidan iborat ekanligi qayd etilgan.

Yu.A. Voronin "Система борьбы с преступностью в США" asarida AQSHda "Politsiyaning jamoatchilik faoliyati" deb nomlangan strategiya ishlab chiqilganligi, uning mohiyati asosan keng jamoatchilik bilan birgalikda jinoyatchilikning oldini olishga qaratilganligi ta'kidlangan.

Kriminolog olim K.Uedaning 2000 yilda Moskvada "Yurist" nashriyotida chop etilgan "Преступность и криминология в современной Японии" asarida hozirgi vaqtda Yaponiyada jinoyatchilikning oldini olishda zamonaviy tizim ishlab chiqilganligi, jinoyatlarning oldini olish masalasida jinoyatga oid huquqiy siyosatning o'ziga xos xususiyati asosan "davlat-huquqiy" sohadan "ijtimoiy" sohaga yo'naltirilganligi va bu oxir-oqibat yaponlar ongiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi ehtimoli mavjudligi qayd qilingan.

V.K.Grigoryanning "Актуальные проблемы Российского права" jurnalida 2012-yilda chop etilgan "Предупреждение преступности в высокоразвитых странах"

maqolasida xorijiy mamlakatlarda jinoyatchilikka qarshi kurashish va jinoyatchilikning oldini olish masalalari bayon etilgan.

Tadqiqot metodologiyasi / Methods

O'zbekistonda jinoyatchilikka qarshi kurashish va uning oldini olishda hozirgi mavjud amaliyot asta-sekinlik bilan takomillashib bormoqda. Biroq jinoyatchilikning oldini olish masalasida hali oldimizda yechimini kutayotgan muammolar ham oz emas. Shuning uchun xorijiy rivojlangan davlatlarda amal qilayotgan jinoyatchilikning oldini olish masalalari bizda ilmiy jihatdan qiziqish uyg'otishi tabiiy.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, avvalo, rivojlangan xorijiy davlatlarda amalda bo'lgan jinoyatchilikka qarshi kurashish va jinoyatchilikning oldini olish nazariyasi va amaliyoti, bu borada mavjud ilmiy adabiyotlar tahlil qilinib, olimlarning olib borgan tadqiqotlari o'rganildi. Xususan, "jinoyatchilikning oldini olish" tushunchasi ilmiy jihatdan tahlil qilindi.

O'zbekistonda jinoyatchilikka qarshi kurashish va uning oldini olish masalasi davlat va jamiyatning muhim funksional vazifalaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, jinoyatchilikning oldini olish muammolarini nazariy metodologik jihatlarini tahlil etish o'ta muhimdir.

Mazkur ishda ilmiy bilishning mantiqiy, tarixiy, tizimli, qiyosiy-huquqiy, sotsiologik tahlil usullari, shuningdek induksiya, deduksiya, analiz va sintez metodlaridan samarali va unumli foydalanildi.

Tahlil va natijalar / Results

Jinoyatchilikning xalqaro miqyosda transmilliylashuvi va unga qarshi kurashish borasida xorijiy davlatlarda mavjud tajriba va bilimlarni o'rganish va ulardan foydalanish O'zbekistonda jinoyatchilikning oldini olishda katta ahamiyat kasb etadi.

Hozirgi vaqtda jinoyatchilikka qarshi kurashning asosiy yo'nalishlari orasida uning barvaqt oldini olish, shubhasiz konseptual ahamiyat kasb etadi.

Jinoyatchilikning oldini olish va profilaktika choralarini ishlab chiqish masalalari har bir davlat qonunchiligi talablaridan kelib chiqqan holda turlicha belgilangan. Ma'lumki, jinoyatchilikning oldini olishda aniq chora-tadbirlarni ishlab chiqmasdan va amalga oshirmasdan turib unga qarshi kurashish samarasiz bo'lib qoladi.

So'nggi yigirma yil ichida G'arbiy Yevropa mamlakatlarida, AQSH, Kanada, GFR va Yaponiya

kabi rivojlangan davlatlarda jinoyatchilikning oldini olish nazariyasi va amaliyoti faol rivojlandi. Bunda G'arb davlatlaridagi kriminolog olimlar ijtimoiy hodisa sifatida jinoyatchilikning oldini olish emas, balki uning cheklanishi, aniq kriminogen omillar va holatlarga nisbatan to'xtatib turuvchi ta'siri haqida so'z yuritadilar. Shunday bo'lsa-da, jinoyatchilikning oldini olish yo'nalishida amaliyotda katta ishlar amalga oshirilmoqda. Jinoyatlarning oldini olish, agar u tizimli va muvofiqlashtirilgan asosda tashkil etilmasa, aholi hayotini yaxshilash va jinoiy sudlovni takomillashtirish chora-tadbirlarini o'z ichiga olmasa, samarali bo'lmaydi, deb taxmin qilinadi [2].

“Hozirgi vaqtda huquqshunoslar g'ayriijtimoiy, salbiy hodisalarga nisbatan qo'llaydigan “jinoyatchilikning oldini olish”, “profilaktika qilish”, “ogohlantirish”, “to'xtatish”, “barham berish” kabi atamalar nafaqat maxsus adabiyotlarda, balki turli hujjatlarda, shuningdek matbuotda ham ko'p uchraydi.

“O'zbek tilining izohli lug'ati”da “jinoyatchilik” atamasining ma'nosi “jamiyat uchun xavfli xatti-harakat” [3], deya ta'riflangan. Agar ushbu atama yuqorida qayd etilgan “jinoyatchilikning oldini olish” atamasi bilan omixta tahlil qilinadigan bo'lsa, “jinoyatchilik – jamiyat uchun xavfli xatti-harakat” degan ma'no kelib chiqadi. Demak, “jinoyatchilikning oldini olish”, “profilaktika qilish”, “ogohlantirish”, “to'xtatish”, “barham berish” kabi atamalar oxir-oqibat jamiyat uchun xavfli xatti-harakat bo'lgan jinoyatchilikning oldini olishga qaratilgan.

Kriminologiyaga oid adabiyotlarda jinoyatchilikning oldini olish tushunchasi haqida ko'p fikr yuritiladi, lekin mazkur tushunchaning umume'tirof etilgan ta'rifi mavjud emas [4].

Kriminolog olimlar tomonidan jinoyatchilikning oldini olish muammolari bilan bog'liq qator ilmiy asarlar yaratilgan. Bunday ilmiy tadqiqotlarda mualliflar jinoyatlarning oldini olish sohasida qo'llaniladigan atamalar to'g'risida turlicha fikr yuritganlar.

Masalan, bir guruh tadqiqotchilar o'z asarlarida “oldini olish”, “barham berish”, “profilaktika qilish”, “to'xtatish” atamalarining mazmunidagi farqni qidirish o'rinli emasligini, bu atamalarining mazmuni birligini – shu ma'noda ular muayyan shaxslar tomonidan jamiyatga zarar yetkazuvchi qilmishlar sodir etilishining oldini olish va keyinchalik bunday holatlarga mutlaqo barham berish chora-tadbirlarini ko'rish zarurligi haqidagi fikrni ifodalovchi sinonimlar ekanligini ta'kidlagan bo'lsalar [5], boshqalari ushbu atamalarini bir-biridan farqlab, “jinoyatchilikning oldini olish” deganda muayyan jinoyat sodir etilishiga qarshilik ko'rsatish, “jinoyatlar profilaktikasi” deganda esa – jinoyat sodir etilishiga imkoniyat yaratadigan shart-sharoit va sabablarni bartaraf etish, degan fikrni bildiradilar [6]. Uchinchilari esa yuqorida ko'rsatib o'tilgan atamalar bir-birini istisno etmasligini, ular o'rtasida farqdan ko'ra o'xshashlik tomonlari ko'proq ekanligini, mohiyatan ular turdosh tushunchalar hisoblanishini ta'kidlaganlar [7]. Shuningdek, “jinoyatlarning oldini olish” nisbatan umumiy tushuncha sifatida, “jinoyatlar profilaktikasi” tushunchasida esa jinoyatlarning oldini olish borasida muayyan chora-tadbirlarning roli qayd qilinib [8], ushbu tushunchalar o'rtasida uzviy bog'liqlik mavjudligi ta'kidlanadi.

O'zbekiston Respublikasining tegishli normativ-huquqiy hujjatlarini tahlil qilganda esa “jinoyatchilikning oldini olish” tushunchasi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 14-martdagi “Huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PQ-2833-son qarorida “huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashish” [9] deb ko'rsatib o'tilgan.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik Palatasi Kengashining va O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati Kengashining 2018-yil 11-avgustdagi “Hududlarda jinoyatchilikning barvaqt oldini olish va huquqbuzarliklarga qarshi kurashish Respublika komissiyasi mintaqaviy ishchi guruhlarining faoliyati to'g'risida”gi 1887-III-son qo'shma qarorida

ham “jinoyatchilikning barvaqt oldini olish va huquqbuzarlikka qarshi kurashish” [10] tushunchasi ishlatilgan, xuddi shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining 2022-yil 5-avgustdagi “O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirining huquqbuzarliklarning oldini olish va ularning profilaktikasi holati to‘g‘risida”gi [11] axboroti haqidagi SQ-596-IV-son qarorida ham xuddi shunday tushunchalar ishlatilgan.

Yuqoridagilardan ko‘rinadiki, davlat hokimiyati oliy organlari qarorlarida ham “huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashish”, “jinoyatchilikning barvaqt oldini olish va huquqbuzarliklarga qarshi kurashish”, “huquqbuzarliklarning oldini olish va ularning profilaktikasi” tushunchalari ishlatilgan.

Keltirilgan dalillardan shunday xulosa qilish mumkinki, “jinoyatlarning oldini olish” va “jinoyatlar profilaktikasi” [12] tushunchalari yuridik va filologik jihatdan bir xil ma’noda qo‘llanilmoqda. Xuddi shuningdek, amaldagi qonunchilikda ham ushbu atamalar o‘rtasida farq mavjudligi ko‘rinmaydi.

Yevropa Ittifoqi davlatlarida jinoyatchilikning oldini olishning ijtimoiy va vaziyatli darajalari ajratiladi [13]. Jinoyatlarning ijtimoiy oldini olish darajasida e’tibor, asosan, mikromuhitda, inson shaxsining shakllanishida noqulay sharoitlarni o‘zgartirishga qaratiladi. Jinoyatlarning vaziyatli oldini olish darajasida esa alohida toifadagi jinoyatlar muayyan sharoitda, muayyan vaqtda va muayyan joyda sodir etilishi nazarda tutiladi. Vaziyatning o‘zi jinoyatlarning ayrim turlarini rag‘batlantiradi, masalan, kinoteatrlar va ko‘ngilochar joylarda ko‘cha janjallari, bog‘larda, maydonlarda, xilvat joylarda zo‘rlashlar va hokazo. Bunday ogohlantirish, bizning atamashunosligimizda qabul qilingan “jinoyatlarning oldini olish”, “barham berish”, “profilaktika qilish”, “to‘xtatish” tushunchalariga mos keladi.

Ba’zi mamlakatlarda, masalan Germaniyada, birlamchi, ikkilamchi va uchlamchi darajali jinoyatlarning oldini olish ajratiladi. Birlamchi darajali jinoyatlarning oldini olishda e’tibor, jinoyatlarning asosiy sababi sifatida, ijtimoiy va pozitiv huquqiy ong tanqisligini bartaraf etishga qaratiladi. Ikkilamchi darajali jinoyatlarning oldini olish politsiya organlari tomonidan amalga oshiriladi va jinoyatlarning oldini olishning huquqiy vositalari bilan bog‘liq. Uchlamchi darajali jinoyatlarning oldini olish jinoyatchilarni jazolash va reabilitatsiya jarayonida qo‘llaniladigan profilaktika choralari va vositalarini o‘z ichiga oladi.

Ko‘plab mamlakatlarda jinoyatchilikning oldini olish bo‘yicha faoliyatni muvofiqlashtirish uchun tegishli organlar (masalan, Milliy Kengashlar) tashkil etilgan. Ularning asosiy funksiyalari:

1) ma’lumotlar yig‘ish, rejalashtirish, jinoyatchilikning oldini olish bo‘yicha dasturlarning bajarilishini baholash;

2) politsiya va ushbu sohada ish yuritadigan boshqa idoralar faoliyatini muvofiqlashtirish;

3) aholi ishtirokini ta’minlash;

4) OAV bilan hamkorlik;

5) ilmiy tadqiqot ishlari;

6) jinoyatchilikka qarshi kurashish sohasidagi siyosatni belgilovchi qonun chiqaruvchi organlar bilan hamkorlik;

7) ta’limga tayyorgarlik [14].

Politsiya amaliyotida jinoyatlar ko‘pincha potensial jinoyatchi tomonidan himoyaga muhtoj, himoyasiz jabrlanuvchi yoki obyektni uchratib qolgandan keyin sodir etiladi degan qarash keng tarqalgan. Shuning uchun jinoyatning oldini olish choralari jinoyatchiga yoki xavfsizlik tizimiga yoxud potensial jabrlanuvchiga (individual, umumiy va viktimologik profilaktika) qaratiladi. Ushbu

uchlikda asosan himoya profilaktikasi va aholining o'z-o'zini himoya qilishga qaratilgan maqsadli ishlarga alohida e'tibor beriladi.

Germaniya Federativ Respublikasida o'tgan asrning 60-yillardan boshlab politsiya o'zini o'zi himoya qilishga qaratilgan jamoatchilik bilan maqsadli ishlarni keng qo'llay boshladi, ya'ni aholiga o'z mulkini o'g'rilardan himoya qilish uchun texnik vositalardan qanday foydalanish va qanday qilib to'g'ri xatti-harakatlarni amalga oshirish orqali jinoyat qurboniga aylanmaslik haqida keng miqyosdagi amaliyotni yo'lga qo'ydi. Shu maqsadlarda jinoyatchilikning oldini olish bo'yicha bepul maslahatlar tarqatish, "Jinoyat politsiyasi maslahat beradi" siklida radioeshittirishlar va televideniya ko'rsatuvlar namoyish etish amaliyoti qo'llanila boshlandi. Jinoyat politsiyasining jinoyatchilikning oldini olish bo'yicha maxsus dasturi amalda bo'lib, uning asosiy g'oyasi "politsiya xodimining jamoatchilik bilan bo'ladigan har qanday aloqasi profilaktika manfaatlariga xizmat qilishi kerak" [13], degan tamoyilga asoslangan.

Amerika Qo'shma Shtatlarida jinoyatchilikning oldini olish choralari jamoatchilik muassasalari modeli, individumning xavfsizlik modeli va atrof-muhit orqali ta'sir ko'rsatish modellari mavjud. Jinoyatchilikning oldini olish dasturlari federal va mahalliy darajada amalga oshiriladi. Shunisi diqqatga sazovorki, ba'zi shtatlarda fuqarolarning huquq-tartibotni mustahkamlashdagi ishtiroki talonchilik jinoyatini 30 foizgacha kamaytirdi. Bunda tezkor-profilaktik ahamiyatga ega bo'lgan ma'lumotlar uchun turli rag'batlardan foydalaniladi.

Kanadada huquq-tartibotni muhofaza qilishda fuqarolarning patrullikda ishtirok etishi keng ommalashgan. Politsiya bilan hamkorlikda patrullikda ishtirok etgan fuqarolarning jinoyatchilardan hayiqishi kamaygan va ularda o'z shaxsiy xavfsizligi hissi kuchaygan. Ba'zi hollarda, ayniqsa tunlari, jinoyatchilik sodir etilishi holati ko'paygan hududlarda "nazorat postlari" deb nomlangan postlar tashkil etilgan.

Buyuk Britaniyada jinoiy xavfsizlikning minimal standartlari ishlab chiqilgan va huquq-tartibotni muhofaza qilishda eng kriminogen hududlarda navbatchilik qilishda aholini politsiya bilan hamkorlikda jalb etish tadbirlari keng qo'llaniladi. Jamoatchilik vakillari uchun bepul politsiya formasi (nishonlarsiz yoki xizmat atributlarsiz) beriladi, va hatto, politsiya transportlarida "jangovar" patrullik qilish uchun qurol va radioaloqa vositalari, tayoqchalar, qo'l kishanlari taqdim etiladi. Ushbu faoliyatlarning barchasi jamiyat va davlat tomonidan ma'naviy va moddiy jihatdan qo'llab-quvvatlanadi.

Rivojlangan xorijiy davlatlarda jinoyatchilikni oldini olishning viktimologik sohasiga alohida e'tibor beriladi. Bu katta moddiy xarajatlar talab qilmaydi va barcha fuqarolarga xos bo'lgan o'z-o'zini himoya qilish istagini amalga oshiradi.

G'arbiy Yevropa va AQSHda "O'zingizni, oilangizni, uyingizni va mol-mulkingizni jinoiy hujumlardan qanday himoya qilish kerak" degan mavzuda ommabop maqolalar va qo'llanmalar ko'plab chop etiladi. Jinoyat ishlari bo'yicha jabrlanuvchilar va guvohlarni himoya qilish dasturlari amalga oshirilmoqda, jinoyatlardan jabrlanganlar assotsiatsiyalari shakllangan. Barcha joyda "qo'shnilar assotsiatsiyalari" mavjud bo'lib, ularning a'zolari mikrorayon va posyolkalarda jamoatchilik patrullarida ishtirok etishadi va agar zarurat tug'ilib qolsa, politsiya patrullarini chaqirishadi.

Barcha o'quv muassasalari, ya'ni boshlang'ich maktablardan tortib to universitetlargacha amaliy viktimologiya bo'yicha darslar o'tiladi. Ko'ngilli fuqarolar nafaqat ma'ruzalarni tinglashlari, balki maxsus tayyorgarlikdan o'tishlari, ya'ni o'z-o'zini himoya qilish texnikasini o'zlashtirishlari va ekstremal vaziyatlarda maqbul xulq-atvor ko'nikmalarini rivojlantirishlari mumkin.

Jinoyatchilikning oldini olish amaliyotida me'moriy-arxitektura tendensiyasi juda qiziqarli. Kam qavatli uylarga qaraganda ko'p qavatli turar joy binolarida yetti baravar ko'p jinoyatlar sodir

etilgan. Ma'lum bo'lishicha, yirik shaharlarning me'moriy uslubi ko'pincha jinoyatlar sodir etilishiga imkon yaratishi va ularning sodir etilishini osonlashtirishi aniqlangan. Yuqoridagilar shaharsozlik qurilishi amaliyotida hisobga olinib, kam qavatli kottejlar qurilishi hajmi kengaytirilgan; turar joy yo'laklari oxiri (tupiklar) soni qisqartirilgan, o'tish yo'lakchalari, podvallar va yerosti yo'laklari soni kamaytirilgan; "kriminogen landshaft"ni belgilaydigan uylar buzib tashlangan. Masalan, Londonda uy-joy qurilishi vazirligi kriminogen kvartal hisoblangan Stounbridj aholisiga har bir kvartirani signalizatsiya tizimi va boshqa himoya vositalari bilan jihozlash uchun 1000 funt sterling ajratgan.

G'arbiy Yevropa va AQSHda jamiyatda zo'ravonlikning oldini olishga qaratilgan profilaktika choralariga katta e'tibor qaratilmoqda. Masalan, AQSH prezidenti ma'muriyati Amerika jamiyatini ma'naviy sog'lomlashtirish bo'yicha federal dasturni qabul qildi. Ushbu dasturning asosiy elementlari quyidagilardan iborat:

- 1) yosh avlodda zo'ravonliksiz munosabat va ko'nikmalarni shakllantirish;
- 2) zo'ravonlikning oldini olishda mahalliy jamoalarni qo'llab-quvvatlash;
- 3) irqiy va madaniy-milliy kelishmovchiliklarning oldini olish;
- 4) fuqarolar orasida qurol tarqalishini cheklash;
- 5) oilaviy turmush tarzini sog'lomlashtirish uchun mafkuraviy va moddiy rag'batlantirish;
- 6) ommaviy axborot vositalariga zo'ravonlik reklamasini kamaytirish va zo'ravonlikni cheklashga ko'maklashadigan targ'ibot-tashviqot ishlarini o'tkazish to'g'risida tavsiyalar berish;
- 7) jinoyatchilikning oldini olishda ko'proq muvaffaqiyatli amalga oshirilgan sharoitlarni aniqlash uchun ilmiy tadqiqotlar o'tkazish [15].

Ta'kidlash joizki, zo'ravonlikka qarshi dasturlar AQSHda qabul qilingan jinoyatchilikning oldini olishning ikkita asosiy yo'nalishi: ijtimoiy islohotlar va klinik kriminologiya doirasida ishlab chiqilmoqda. So'nggi yillarda ushbu modellardan tashqari, politsiya tizimini isloh qilish va ilmiy yutuqlardan foydalanish bilan bog'liq chora-tadbirlar jinoyatchilikning oldini olish amaliyotida ommalashdi.

AQSHda kriminogen holatning rivojlanishini nazorat qilish, jinoyatchilikning oldini olish va politsiyani aholiga yaqinlashtirish maqsadida yangi strategiya ishlab chiqildi. Yangi strategiya politsiyaning jamoatchilik faoliyati deb ataldi. Unga ko'ra, politsiyaning asosiy vazifalaridan biri sifatida ko'proq jinoyatlarning oldini olishga qaratilgan faol faoliyati yo'lga qo'yildi. Asosiy e'tibor aholi turar joylarida politsiyachilar xizmat o'tayotganini namoyish etish, shuningdek, odamlarga yaqinroq bo'lish uchun asosan xizmat mashinalardan foydalanishni tark etib, xuddi shu maqsadda velosipeddan foydalanish yoki piyoda patrullik qilishga qaratildi [16].

Hozirgi vaqtda rivojlangan xorijiy davlatlarda jinoyatchilikning oldini olish amaliyotida jinoyatlarni keltirib chiqaruvchi sabablar va sharoitlarini bartaraf etish, vandalizm harakatlarining oldini olish, oiladagi nizoli vaziyatlarni profilaktik jihatdan hal qilish, politsiya va fuqarolar o'rtasida ishonchli munosabatlarni shakllantirishga ko'proq e'tibor berilmoqda.

Jinoyatchilikning oldini olishning samaradorligini oshirishda ilmiy yutuqlardan foydalanish muhim rol o'ynaydi. Bunda quyidagilar, ayniqsa, istiqbolli deb e'tirof etiladi: transport vositalari, giyohvandlik moddalari, qurollar va hokazolarning harakatlanishini nazorat qilish uchun lazer va boshqa optik texnologiyalardan foydalanish; jinoyatlarning xususiyatlari va uni sodir etish joyidagi vaziyatdan kelib chiqqan holda jinoyatchining ijtimoiy-psixologik portretini tuzish usullarini takomillashtirish; jinoyatlarning oldini olish va uning profilaktikasi uchun axborot ta'minoti darajasini oshirish va hokazo.

Masalan, AQSHda jinoyatchilik bo'yicha Milliy axborot markazi, jinoyatlarni hisobga olish va ro'yxatga olishning yagona tizimi va barmoq izlarini identifikatsiyalashning avtomatlashtirilgan tizimi yaratildi. Retsidiv jinoyatlar takrorlanishining oldini olishda samarali vosita bo'lgan elektron kuzatuv vositasida uy qamog'i juda keng tarqalgan jazo chorasi hisoblanadi. Shuningdek, jinoyatchilikning oldini olishning noan'anaviy usullari orasida gipnoz va meditatsiyadan foydalanishga urinishlar (guruhli gipnoz seanslari va jinoyatchilikka qarshi meditatsiya)ni qayd etib o'tish kerak.

Yaponiyada hozirgi vaqtda: birinchidan, keng ma'noda, ya'ni ijtimoiy hayotning qariyb barcha sohalarini qamrab olgan jinoyatchilikning oldini olish tizimi; ikkinchidan, tor ma'noda, ya'ni davlatning maqsad sari yo'naltirilgan o'ziga xos choralari majmui; uchinchidan, davlat va munitsipal darajada nazoratning institutsional tizimi va norasmiy nazorat; to'rtinchidan, jinoyatlarni erta oldini olish va qayta jinoyatlarning oldini olish tizimlari amal qiladi.

Yaponiya ijtimoiy siyosatining bir qismi bo'lgan jinoiy-huquqiy siyosatining o'ziga xos xususiyati shu bilan tavsiflanadiki, jinoyatlarning oldini olish masalasida urg'u asosan "davlat-huquqiy" sohadan "ijtimoiy" soha tomon yo'naltirilgan. Uning o'ziga xos xususiyati esa nafaqat jinoyat huquqi alohida institutlarining nozik huquqiy ishlanmasi, balki yaponlar ongiga singdirilgan jinoiy-huquqiy normalardan kutilayotgan natijalarga va stereotiplarga mosligidadir [17].

Ko'plab tadqiqotchilar ta'kidlaganidek, to'g'ri shakllantirilgan qonunchilik va amaliyotda uning oqilona qo'llanilishi jinoiy siyosatda juda muhimdir. Masalan, bunga Yaponiyada jinoyatchilikning oldini olishda amaldagi qonunchilik samaradorligini misol tariqasida keltirish mumkin. Yaponiya boshqa rivojlangan davlatlar orasida o'qotar qurolga ega bo'lishni huquqiy jihatdan qat'iy tartibga solgan davlat hisoblanadi. Yaponiyada o'tgan asrning 90-yillarida o'qotar qurol bilan sodir qilingan qotillik holati faqat 4.7 foizni, talonchilik 1.3 foizni, tan jarohati yetkazish 0.1 foizni tashkil qilgan [18], xolos.

Yaponiyada jinoyatchilikning oldini olish sohasida kriminologik siyosatning mohiyati – jinoyatchilik profilaktikasida ham birlamchi, ham qayta jinoyatlarning oldini olish masalasi hokimiyat organlari tomonidan olib borilayotgan jinoiy siyosat yo'nalishiga to'liq mos keladi.

Masalan, birlamchi jinoyatlarning oldini olish uchun maktabdagi tarbiyasi qiyin o'spirin yoshlar aniqlanadi va ularga nisbatan individual tarbiyaviy ta'sir choralari qo'llaniladi; politsiya, maktab va jamoat tashkilotlari tomonidan qonunga bo'ysunish va itoatkorlikni targ'ib qiluvchi keng ko'lamli ishlar olib boriladi; jinoyat sodir etilishi mumkin bo'lgan sharoitlarni bartaraf etish choralari ko'riladi.

Yaponiyada jinoyatchilikning oldini olish borasidagi jinoiy siyosat aholining ta'lim va boshqa ehtiyojlarini qondirish sohasida davlat va jamiyat (milliy an'analarga tayangan va milliy-psixologik xususiyatlardan foydalangan holda) o'zaro bog'liqlikda, o'z mehnati va farovonligini qat'iy ravishda yo'lga qo'yishga moyil bo'lgan qonunga bo'ysunuvchi, intizomli fuqarolarni tarbiyalash, shuningdek, jamiyat a'zolarining moddiy va ma'naviy manfaatlarini qondirishdan iborat. Ushbu siyosatdan kelib chiqqan holda ixtisoslashgan idoralar va tashkilotlar tarbiyaviy ishlarda faol qatnashib, aholining eng muhim ehtiyojlaridan biri – xavfsizlikka bo'lgan ehtiyojini qondiradilar.

Yaponiya huquq-tartibot idoralari tomonidan qonunga bo'ysunuvchi, itoatkor xulq-atvorli o'smirlar va yoshlarni asrab-avaylash doirasidagi amaliy ishlarida "xulq-atvorida og'ish bo'lgan voyaga yetmaganlar" kompleks tushunchasi qo'llaniladi. "Xulq-atvorida og'ish bo'lgan voyaga yetmaganlar" bilan bunday muomala qilishdan maqsad jamiyatda ularga nisbatan mumkin qadar ko'proq tarbiya choralari qo'llashdan iborat. Yaponiyada davlat va jamiyatning jinoyatchilikning oldini olish yo'nalishidagi o'zaro aloqalari juda xilma-xildir. Ushbu hamkorlikning shakl va usullari

doimiy ravishda yangilanib boriladi. Masalan, aholi gavjum joylarga ilib qo'yilgan yo'l-transport hodisalari va qurbonlari soni to'g'risidagi ma'lumotlar va plakatlar; ogohlantirish doskalarida yaqinda sodir bo'lgan voqealar to'g'risida zudlik bilan berilgan xabarlar; ommaviy ko'rinishga ega bo'lgan turar joy binolariga jinoyatchilar kirishi mumkin bo'lgan yo'llarni chizmalari ko'rsatilgan keng ko'lamli sxemalar va boshqalar fuqarolar e'tiboriga qaratilgan hamda ularning faolligini uyg'otish uchun mo'ljallangan. Bulardan tashqari, fuqarolarning o'z-o'zini himoya qilish va himoya qilishning usullarini o'rgatishga mo'ljallangan ko'plab nashrlar mavjud va hokazo.

Yaponiyada birlamchi jinoyatchilikning oldini olish choralari butun jamiyat yoki uning alohida guruhlariga qaratilishi mumkin. Umumiy profilaktika doirasida politsiya, maktablar va jamoat tashkilotlari tomonidan qonunga bo'ysunish, itoatkorlik masalalari keng targ'ib qilinadi, bu esa turli yuridik adabiyotlarni (shu jumladan, sharhlangan qonunlarni) katta nashrlarda chop etish orqali amalga oshiriladi.

Jinoyatchilikning oldini olish faoliyatiga aholini jalb qilish maqsadida davlat va munitsipal organlar, politsiya, adliya organlari keng qamrovli va faol targ'ibot ishlarini olib boradilar.

Xususan, butun mamlakat bo'ylab, har yilda jinoyatchilikka qarshi kurashish sohasida davlat siyosatini jamoatchilik tomonidan qo'llab-quvvatlash va aholining huquqiy savodxonligini oshirishga qaratilgan oylik kampaniyalari o'tkaziladi. Har yili "Jinoyatchilik to'g'risida oq kitob" va "Politsiya to'g'risida oq kitob" nashr etiladi va unda muayyan muammolar batafsil yoritiladi, davlat jinoyatchilikning oldini olish kabi murakkab yo'nalishda milliy siyosatning muvaffaqiyatlari va kamchiliklari haqida jamiyat bilan ochiq muloqot qo'llab-quvvatlanadi.

Yuqorida qayd etib o'tilganlarning aksariyatiga nisbatan birlamchi jinoyatlarning oldini olish borasida individual profilaktika ishlari qo'llaniladi, agar hayot tarzida qonunga bo'ysunuvchi, itoatkorlik doirasidan chiqayotgan shaxslar aniqlangan hollarda, ular politsiya xodimlari tomonidan alohida nazorat ostiga olinadi, maktablarda tarbiyasi qiyin o'spirinlar aniqlanadi va ularga nisbatan individual tarbiya ta'siri choralari qo'llaniladi va boshqa shunga o'xshash tadbirlar amalga oshiriladi.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, jinoyatchilikka qarshi kurashishning eng samarali usullaridan biri – kriminologik nuqtai nazaridan jinoyatlarning oldini olish hisoblanadi.

Shunday qilib, jinoyatlarning kriminologik nuqtayi nazardan oldini olish masalasi: birinchidan, jinoyatchilik ildizlarini, manbalarini aniqlash va jinoyat sodir etilishi ehtimoli (imkoniyati)ning oldini olish; ikkinchidan, hali kuchaymagan jinoyatchilik va uning oldini olish qiyin bo'lmagan hollarda kriminogen omillarga yaxshi ta'sir ko'rsatish; uchinchidan, turli xil vositalardan foydalanib, rejalashtirilgan jinoiy faoliyatni to'xtatib oldini olish; to'rtinchidan, zararli ta'sir oqibatlarining oldini olish; beshinchidan, jinoyatchilikka qarshi kurashda davlat majburlovining jinoiy javobgarlik shaklini qo'llamasdan, jinoiy adliyaning murakkab mexanizmlarini to'liq kuchda ishlatmasdan, eng kam xarajatlar va insonparvarlik nuqtayi nazaridan hal qilish maqsadini ko'zlaydi.

Umuman olganda, xorijiy davlatlarda qo'llaniladigan jinoyatchilikning oldini olish modellari, shakllari va usullarini o'rganish ushbu faoliyatda tizimlilik, yetarli darajada ta'minlanganlik, insonparvarlik va jamiyatning barcha a'zolari ishtiroki prinsiplari muntazam amalga oshiriladi degan xulosaga kelishimizga imkon beradi.

Shuningdek, esdan chiqarmaslik kerakki, turli davlatlarda jinoyatchilikning oldini olishning turli tizimlari, choralari hamda vositalari amal qiladi. Shubhasiz, O'zbekistonda jinoyatchilikka qarshi kurashish va uning oldini olish masalalarida rivojlangan xorijiy davlatlar tajribasini o'rganish yurtimizda jinoyatchilikning oldini olishni takomillashtirishga, bu esa, o'z navbatida, mamlakatimizda jinoyatchilikning oldini olishga qaratilgan qulay shart-sharoit va ijobiy imkoniyatlar yaratadi.

Xulosa va takliflar / Conclusions

1. Tahlillar natijasida olimlar tomonidan “jinoyatchilikning oldini olish” tushunchasi haqida ko‘plab fikrlar yuritilganligi, biroq ushbu tushunchaning umume’tirof etilgan ta’rifi mavjud emasligi aniqlandi. Yuqoridagilarga asosan, kelgusida “jinoyatchilikning oldini olish” tushunchasining umumiy ta’rifini ishlab chiqish.

2. “Jinoyatlarning oldini olish” va “jinoyatlar profilaktikasi” tushunchalariga yanada aniqlik kiritish maqsadida “jinoyatlarning oldini olish” tushunchasining “ichki” tuzilishini yanada mufassalroq ko‘rib chiqish.

3. Jinoyatlarning oldini olishni tizimli va muvofiqlashtirilgan asosda tashkil etish, fuqarolarning huquqlari va erkinliklari hamda qonuniy manfaatlarini himoya qilishda jinoiy sudlovni takomillashtirish chora-tadbirlarini ishlab chiqish.

4. Jinoyatlarning ijtimoiy oldini olish borasida, e’tiborni asosan mikromuhitga, ya’ni inson shaxsining shakllanishida noqulay sharoitlarni o‘zgartirishga qaratish.

5. Jinoyatlarning vaziyatli oldini olish borasida e’tiborni asosan aholi gavjum joylar, ya’ni kinoteatrlar, ko‘ngilochar joylar, madaniyat va istirohat bog‘lari, bog‘lar, maydonlar, bozorlar, masjidlar, obodonlashmagan xilvat joylar va hokazolarga qaratish (bu joylarda aholining ko‘ngilli guruhlari patrulligini tashkil etish).

6. Jinoyatlarning oldini olish borasida, birinchidan, fuqarolarning ijtimoiy va pozitiv huquqiy ongi tanqisligini bartaraf etishga qaratilgan ularning huquqiy ongi va huquqiy madaniyati darajasini oshirish; ikkinchidan, jinoyatlarning oldini olishda ichki ishlar organlarini tegishli huquqiy vositalar bilan to‘liq ta’minlash; uchinchidan, jinoyatlarning oldini olishda aybdorlarni jazolash va reabilitatsiya jarayonida qo‘llaniladigan profilaktika choralari va vositalarini keng qo‘llash.

7. Jinoyatchilikka qarshi kurashish va uning oldini olishda aholining himoya profilaktikasi va o‘z-o‘zini himoya qilishga qaratilgan maqsadli ishlarni yo‘lga qo‘yish.

8. Ichki ishlar organlari tomonidan aholining o‘z-o‘zini himoya qilishga qaratilgan jamoatchilik bilan maqsadli ishlarni keng qo‘llash, ya’ni aholiga o‘z mulkini o‘g‘rilardan himoya qilish uchun texnik vositalardan qanday foydalanish va qanday qilib to‘g‘ri xatti-harakatlarni amalga oshirish orqali jinoyat qurboniga aylanmaslik haqida keng miqyosdagi amaliyotni yo‘lga qo‘yish. Shu maqsadlarda jinoyatchilikning oldini olish bo‘yicha bepul maslahatlar berish, “Ichki ishlar organlari maslahat beradi” siklidan radioeshittirishlar va televideniyeda ko‘rsatuvlar namoyish etish amaliyotini yo‘lga qo‘yish.

Bu borada, asosiy g‘oya “Ichki ishlar organlari xodimlarining jamoatchilik bilan bo‘ladigan har qanday aloqasi profilaktika manfaatlariga xizmat qilishi kerak”, degan maxsus dastur ishlab chiqish va tatbiq etish.

9. Kriminogen hududlarda huquq-tartibotni mustahkamlashda fuqarolarning ishtirokini yanada kengaytirish. Bunda tezkor-profilaktik ahamiyatga ega bo‘lgan ma’lumotlar uchun turli rag‘batlardan foydalanish.

Huquq-tartibotni muhofaza qilishda fuqarolarning ichki ishlar organlari xodimlari bilan hamkorlikda patrullikda ishtirok etishini ommalashtirish. Ba’zi hollarda, ayniqsa tunlari, jinoyatchilik sodir etilishi holati ko‘paygan hududlarda “nazorat postlari” tashkil etish.

10. Ichki ishlar organlarining “Jamoatchi yordamchi” deb nomlangan jamoatchilik vakillari institutini joriy etish. Ularga bepul militsiya formasi (nishonlarsiz yoki xizmat atributlarsiz) berish, va hatto, militsiya transportlarida “jangovar” patrullik qilish uchun radioaloqa vositalari, tayoqchalar bilan ta’minlash.

11. Kriminogen holatning rivojlanishini nazorat qilish, jinoyatchilikning oldini olish va aholiga yaqinlashtirish maqsadida “Ichki ishlar organlari xodimlarining jamoatchilik faoliyati” deb nomlangan strategiya ishlab chiqish. Unga ko‘ra, ichki ishlar organlarining asosiy vazifalaridan biri sifatida ko‘proq jinoyatlarning oldini olishga qaratilgan faol faoliyati yo‘lga qo‘yilishi maqsadga muvofiq. Bunda asosiy e‘tibor aholi turar joylarida ichki ishlar organlari xodimlari xizmat o‘tayotganini namoyish etish, shuningdek, odamlarga yaqinroq bo‘lish uchun asosan xizmat mashinalardan foydalanishni tark etib, xuddi shu maqsadda velosipeddan foydalanish yoki piyoda patrullik qilishga qaratilishi maqsadga muvofiq.

12. Jinoyatchilikning oldini olishning samaradorligini oshirishda ilmiy yutuqlardan keng foydalanish. Bunda, ayniqsa, transport vositalari, giyohvandlik moddalari, qurol va hokazolar harakatlanishini nazorat qilish uchun lazer va boshqa optik texnologiyalardan foydalanish; jinoyatlarning xususiyatlari va uni sodir etish joyidagi vaziyatdan kelib chiqqan holda jinoyatchining ijtimoiy-psixologik portretini tuzish usullarini takomillashtirish; jinoyatlarning oldini olish va uning profilaktikasi uchun axborot ta‘minoti darajasini oshirish.

Masalan, bunda jinoyatlarni hisobga va ro‘yxatga olishning yagona tizimi va barmoq izlarini identifikatsiyalashning avtomatlashtirilgan tizimini yaratish. Retsidiv jinoyatlar takrorlanishining oldini olish uchun elektron kuzatuv vositasi orqali uy qamog‘i jazo chorasini kuchaytirish.

13. Birlamchi jinoyatlarning oldini olish uchun, xususan, maktabdagi tarbiyasi qiyin o‘spirin yoshlarni aniqlash va ularga nisbatan individual tarbiyaviy ta‘sir choralari qo‘llash; ichki ishlar organlari, maktab va jamoat tashkilotlari tomonidan qonunga bo‘ysunish va itoatkorlikni targ‘ib qiluvchi keng ko‘lamli ishlarni olib borish; jinoyat sodir etilishi mumkin bo‘lgan sharoitlarni bartaraf etish choralari ko‘rish.

14. Birlamchi jinoyatchilikning oldini olish choralari, umumiy profilaktika doirasida, ichki ishlar organlari, maktablar va jamoat tashkilotlari tomonidan qonunga bo‘ysunish, itoatkorlik masalalarini keng targ‘ib qilish, turli yuridik adabiyotlarni (shu jumladan, sharhlangan qonunlarni) katta nashrlarda chop etish orqali amalga oshirish.

Xulosa qilib aytganda, butun mamlakat bo‘ylab har yili jinoyatchilikka qarshi kurashish sohasida davlat siyosatini jamoatchilik tomonidan qo‘llab-quvvatlash va aholining huquqiy savodxonligini oshirishga qaratilgan oylik kampaniyalarni o‘tkazish jinoyatchilikning oldini olishda yaxshi samara beradi.

Foydalanilgan manbalar / References

1. <https://www.xabar.uz/siyosat/shavkat-mirziyoyev-bitta-bolsa-ham>
2. Криминология: Учебник для вузов / Под общ. ред. А. И. Долговой. – М.: Инфра-М, 2010. – С. 110.
3. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. Ikkinchi jild. Tuzatilgan 2-nashri. – T.: O‘zbekiston nashriyoti, 2020. – 93-b.
4. Филимонов О.В. Индивидуальная профилактика преступлений. – Томск, 1985. – С.5; Аванесов Г.Ф. Криминология. – М., 1984. – С. 334; Rustavbaev M.X., Abdurasulova Q.R., Nurmammedova G.B. Krivinologiya: Darslik. – T.: Yuridik adabiyotlar pyblish, 2024. – 101-b.
5. Гельфанд И.А., Михайленко П.П. Предупреждение преступлений – основа борьбы за искоренение преступности. – М., Юридическая литература, 1964. – С. 67.
6. Лекарь А.Г. Профилактика преступлений. – М., 1972. – С. 45; Зелинский А.Ф. Значение нормы уголовного права для предупреждения преступлений: Автореф. дис. канд. наук. – М., 1966. – С. 4.
7. Аванесов Г.А. Криминология. – М., 1984. – С. 339.
8. Rustavbaev M.X., Abdurasulova Q.R., Nurmammedova G.B. Krivinologiya: Darslik. – T.: Yuridik adabiyotlar pyblish, 2024. – 103-6.

9. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017-y., 12-son, 184-modda, 37-son, 982-modda; Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 16.10.2017-y., 06/17/5204/0114-son, 01.12.2017-y., 06/17/5269/0340-son, 07.06.2018-y., 06/18/5456/1316-son, 11.07.2018-y., 06/18/5475/1489-son, 01.10.2018-y., 06/18/5547/1975-son, 02.11.2018-y., 06/18/5566/2153-son; 11.12.2019-y., 06/19/5892/4134-son; 14.12.2019-y., 06/19/5894/4161-son; 17.03.2021-y., 06/21/6188/0216-son; Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 07.07.2021-y., 06/21/6257/0645-son; 03.12.2022-y., 06/22/258/1064-son; 06.02.2024-y., 06/24/28/0099-son.
10. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 11.08.2018-y., 04/19/1897-III/KQ-393-III/2829-son.
11. <https://lex.uz/uz/docs/6155784>
12. Huquqiy adabiyotlarda "jinoyatlarning oldini olish" nisbatan umumiy tushuncha sifatida, "jinoyatlar profilaktikasi" tushunchasida esa jinoyatlarning oldini olishda muayyan chora-tadbirlarning roli qayd qilinadi, shuningdek, bu ikki tushuncha o'rtasida mutlaq tenglik belgisini qo'yish ham o'rinli emasligini, bunda ishonch hosil qilish uchun "jinoyatlarning oldini olish" tushunchasining "ichki" tuzilishini yanada mufassalroq ko'rib chiqish maqsadga muvofiqligi ta'kidlanadi.
13. *Ананич В.А., Серебрякова И.М.* Предупреждение преступности: зарубежный опыт, международное сотрудничество. – М., НОРМА, 2004. – С. 98.
14. <https://cyberleninka.ru/article/n/preduprezhdenie-prestupnosti-v-vysoko-razvityh-zarubezhnyh-stranah>
15. <https://cyberleninka.ru/article/n/preduprezhdenie-prestupnosti-v-vysoko-razvityh-zarubezhnyh-stranah>
16. *Воронин Ю.А.* Система борьбы с преступностью в США. – М.: АСТ, 1996. – С. 156.
17. *Уэда К.* Преступность и криминология в современной Японии. – М., Юрист, 2000. – С. 68
18. <https://cyberleninka.ru/article/n/preduprezhdenie-prestupnosti-v-vysoko-razvityh-zarubezhnyh-stranah>

